

6572. A.24.128

Meie Aeg

Nr. 3

A. Orlowski

Saksa keiserriik

Esti Seale kirjastus
Berlinis 1918

ENSV TA Fr. H. Kreutzwaldi nim.
Kirjandusmuuseumi,
Arhiivraamatukogu

95 326

A. Orlowski.

Saksa keiserririk.

I.

Oma feudalse forra tõttu hakkas Saksa keiserririk juba keskajal ühest äralagunema. Üksikud würsti-, hertsogi- ja frahwiriigid, milledest ta koos seisis, püüdsiwad ifka enam ja enam keskwoimu alt lahti saada ja suuremad nendest wähemaid jälle oma wasallideks teha. Selle tõttu tekkisiwad lõpmata omawahelised tülid ja segadused, milledest keisriwoimul lõpuks raske jagusaada oli. 18. aastajal läks kole sõda lahti, mis terwelt kolmkümmend aastat kestis; ta algas usuwabaduse nimel, muutus aga ajajooksul ifka enam ja enam Habsburgi keisriwoo üliwoimu kindlustamise woitluseks. Selle sõja tagajärg oli Saksumaa täieline woimetetus ja waesus, nii et mõnikümmend aastat peale 30 aastase sõja Prantsuse kuningas Ludwig XIV kesk sügawat rahu aega Saksa maajao Elsassi ühes Strasburgi linnaga, mis wanast üks tähtsamatest Saksa kultura keskkohtadest oli, oma woimu alla wõttis.

18. aastajal woitsiwad kaks riiki, mis ka weel nimepidi olemas olewa Saksa keiserririgi alla käiswad, ifka enam ja enam tähtsust ja mõju, nimelt Austria ja Preisimaa. Ainult need kaks oliwad enam ehk wähem tähtsat osa Europa politikas mängiwad suurriigid. Kõik wäikesed riigid nõudsiwad, et keiserririk nende kasusid kaitseks, ise ei tahtnud nad aga ühtegi oma erakasjudest üleüldise heaks ohewrdada.

Nii kestis see kuni 19. aastajaja alguseni, kus Napoleoni võidurikkad sõjaväed Euroopa kaardi põhjalikult ümber muutsivad. Napoleon hävitas terve rea väikeste Saksia riikidest ära ja liitis nende maad osalt suuremate riikide külge, kes temale abiks olivad olnud, osalt seadis ta neist iseiseisvad riigid kokku, mis ta oma sugulaste valitsuse alla andis. Nii näituseks sai Westwaaleni kuningriik Napoleoni wenna Jerome Bonaparte valitsuse alla.

Selsamal ajal ütles Franz I., oma täielist võimetust ära tundes, enmast Saksia keisri nimest lahti. 1809 aastast jaadif nimetatasse teda ainult Austria keisriks. Nii lõpetas ühendatud Saksimaa ka nimepidi oma olemasolemise. Nüüd oli ainult weel ühise keele ja kulturaga Saksia rahwas olemas, mõnekümne walitseja võimu all, kes üksteise wastased olivad ja midagi enam ei kartnud, kui et nende „iseiseiswus“ naabrite poolt rööwitud võiks saada.

Nitte need walitsejad ei võitnud „wõitmata“ Napoleoni, waid wainustuse tuhinas ühinenud rahwas. Peale selle, kui rahwas Napoleoni ifke alt wabastatud oli, tõusis iseeneest küsimus Saksimaa tulewase korralduse kohta. Urusaajamatel inimestel oli juba selforral selge, et väikestel iseiseiswatel riikistel wõimata oli neist raskestest ja keerulistest ülesannetest jagu saada, mis uuem aeg igale suurele rahwale peale pani, ja et nad rahwa poliitiliste ja majandusliste huwide kaitsmiseks wäljaspool Saksimaa piirid jõuetud olivad.

Saksimaa korraldamise küsimus sünnitas Wiini kongressil lõpmata palju hõderumisi. Ühelt poolt tegi mõlemate suurriikide — Austria ja Preisimaa — waenuline olef üksteise wastu raskesti, teiselt poolt kartiwad väikesed riigid Austria ehk Preisi üliwõimu mõju alla sattuda. Asi lõppes iseeneest wäga nõrga „Saksia Ühenduse“ loomisega, mille liikmed enmast kohustasid, üheskoos Saksia sisemist ja wälimist puutumatusst kaitseda. See

oli ainult walitsuste ühendus, kelledest igaüks saadifu „Ühenduse maapäewale“ (Bundestag) Frankfurti linna Maini ääres läkitas. Rahwa arwamiist ei küsitud üleüldse mitte, selle peale waatamata, et § 13 järele kõigis ühendatud riikides parlamentiline ford maksma pidi pandud saama. Esimest osa Ühenduses mängis Austria, ehk digem tema üliwägew minister Metternich, kes ühes Wene keisri Nikolai I-ga kõige suurem Europa tagur-luse kaitseja oli. Kõige tähtsamad tagurliised määrused, nagu kuulsad „Karlsbadi määrused“, millede järele ülikoolide oma-walitsus täiesti ära häwitatud ja metsik ning mõtteta tsensuri sisteem sisse seatud sai, ehk Maintsis asutatud „keisr-salapolitsei-komitee“, mille ülesandeks rewolutsioniliste püüete wäljaurgitsemine oli — ei saanud mitte Ühenduse maapäewalt, waid ainult Metternichi ja mõnede wäheste tema mõju all seiswate walitsuste poolt wälja antud. Ühenduse maapäewa seisuford oli aga niisugune, et temal midagi muud üle ei jäänud, kui juba jõusse astunud määrusi digeks tunnistada. Asjata nimetas Preisimaa suur uuendaja parun von Stein, kes wanaduse tõttu riigiteenistusest tagasi oli astunud, walitsuste teguwiihi alatuks ja näitas, misugused äranägemata tagajärjed sellel wõiwad olla.

Jkka enam ja enam sai selgeks, et Saksimaa ühinemine ainult ühe suurriigi — Austria ehk Preisi — ülemwalitsuse all sündida wõib. Küsimine oli ainult, kumb selleks enam kohane on. Austria wõim seisis juba kaua aega peaasjalikul tema Slaawi-Ungria-Italia maaosjades. Sellepärast ei olnud tal wõimalik rahwuslist riiki luua, mida nimelt enam arusaajamad inimesed Saksimaal püüdsiwad. Teiselt poolt ei oleks jälle Saksimaa ühinemine ilma Austriata täielik olnud, sest üks osa Saksa rahwast oleks uue rahwuslise riigi piiride taha jäänud ja rasket wõitlust oma olemasolemise eest wõitlema pidanud.

Wõistlus mõlemate suurriikide wahel pidi lõpuks sõja läbi otustatud saama. 14. juunil 1866 kuulutas Preisi jaadif Ühenduse maapäewa koosolekul Frankfurdis Maini ääres oma funinga nimel, et wiimane Ühenduse maapäewa määrus Ühenduse lepingute rikkumine on ja sellega Ühendus oma olemasolemise lõpetab. Seda teadaandmist toetasid omalt poolt ka Põhja-Saksa riigid ja üks osa Keski-Saksa riikidest. Austria ja temaga ühenduses olemate Lõuna-Saksa ja ühe osa Keski-Saksa riikide wastupanek pidi sõjariistade abil murtud saama. Sõda kestis ainult wähe üle ühe kuu; 26. juulil 1866 sai Nifolsburgis esialgne rahu tehtud ja 23. augustil Praagas lõpulikult fimitatud.

„Saksa Ühendus“ lõpetas oma olemasolemise, aga tema lahkunefu eesmärk oli ainult Austria äralahutamine Saksa maast, et wiimasele rahwusliht ühinemist wõimalikuks teha. 18 augustil 1866 tegi Preisimaa 15 Põhja- ja Keski-Saksamaa riigiga lepingu, mille kuni aasta lõpuni ka teised, Maini jõest põhjapool olemad riigid, wastuwõtsiwad. Selle lepingu põhjal sai walitjuste poolt uue „Põhja-Saksamaa Ühenduse“ põhjusseadus wäljatõötatud ja selle eelnõu parlamendi kätte arutada antud, mis kõikide Ühendusesse astuwate riikide rahwaste asenikkudest koos seis. Selle parlamendi liikmed saiwad üleüldise, ühediguslise ja otsekoheise healetamise läbi walitud. Parlamendile 24 weebuaril 1867 ettepantud Ühenduse põhjusseaduse eelnõu sai 16. aprillil 1867 mõnede nuudatustega wastu wõetud; tähtsamad nendest nuudatustest oliwad nõudmised, et tulude ja kulude eelarwe igal aastal (aga mitte kolme aasta peale, nagu eelnõus soowitud oli) kokkuseatud saaks ja parlamendile arutamiseks ja fimitamiseks ette pandaks, ja et kõik Ühenduse walitjuste määrused ainult siis jõusse astuwad, kui nad Ühenduse kantsleri allkirjaga teadaantud saawad, kes selle tõttu Ühenduse walitjuste wastutawaks ministriks saab.

siwad aja jookful kõik Saksa riigid peale Austria, Mecklenburgi, Holsteini ja wabade linnade. Kui suur selle Ühenduse tähtsus oli, näitab see, et wälja- ja sisseweo summa 1834 aastal kokku 250 miljoni taalbrid oli, 1844 aastal aga juba 385 miljoni peale tõusis. Sõda 1866 aastal tegi tolliühendusele otsa, aga juba juuli kuul 1867 astus Põhja-Saksa Ühendus Lõuna-Saksa riikidega uuesse tollilepingusse. Kõik sellesse puutuwad küsimused saiwad Põhja-Saksa Ühenduse walitsuse ja parlamendi poolt ühes Lõuna-Saksa riikide asemikidega otsustatud.

Saksamaa lõpuliiklus ühinemiseks oli aga weel uut sõda tarwis. Saksamaa ühinemine ähwardas Prantsusemaalt tema Europas esimest osa mängiwat seisuforda rööwida, sellepärast oli Prantsusemaale tüfeldatud Saksamaa wäga soowitaw. Prantsusemaa ja Saksamaa üksteise wastu käiwad huwid pidiwad paratamata sõda sünnitama. 1870—71 aasta sõjal oli aga hoopis teistsugune tagajärg, kui ta algataja Napoleon III. lootis — ta ühendas Saksamaa lõpuliikult ja sünnitas Saksa keiserriigi.

Parisi ümberpiiramise ajal sai Versailles linnas Lõuna-Saksa riikidega nende Põhja-Saksa Ühendusesse astumise üle läbirääkimisi peetud. Ülemaal nimetatud Ühenduse põhjusseaduse § 79 järele wõis Ühendusesse astumine üksikute Lõuna-Saksa riikide ja Ühenduse wahel tehtud lepingute põhjal sünnida, milleks ühelt poolt Ühenduse walitsuse ja parlamendi, teiselt poolt Lõuna-Saksa riikide parlamentide nõusolemine tarwiline oli. Bismarck, kes nende läbirääkimiste hing oli, ei tahtnud aga, et Lõuna-Saksa riigid ainult sunduse peale Ühendusesse astuksiwad. Ta tuli nende soowidele niikaugele wastu, kui need ennaft Saksamaa üksuse põhjusemõttega kokkufõlasse lasksiwad wiia ja wõttis terve rea tähtsaid muudatusi Ühenduse põhjusseaduses ette, millede tõttu Ühenduse üksikute liikmete õigused suurendatud ja keskwalitsuse omad kärbitud saiwad.

Isaarianis suured eesõigused sai Sõuna-Saksa suurem riik Baierimaa. 8. detsembril 1870 sai Baieri, Badeni, Württembergi ja Hesseni riikidega leping tehtud, mis 1. jaanuaril 1871 maksma hakkas. 18. jaanuaril 1871 sai Preisi kuningas Wilhelm I. Versailles linnas Prantsusemaal Saksa keisriks nimetatud ja 16. aprillil 1871 uue keisririigi põhjuseadus väljakuulutatud.

II.

Nagu Helwetšia ja Põhja-Amerika Ühendatud Riigid, on ka Saksa keisririik ühendatud riik, mis 25 iseseiswast riigist koos seisab. Ehk need riigid oma sisetise korra poolest küll wäga mitmekesised on, on nad siiski lahutamata üksus, sest täiesti iseseisew on ainult Ühendus terwelt, aga mitte iga üksik liige. Ainult neis riigi elu waldades, mis mitte Ühenduse wõimu alla ei käi ja põhjuseaduses kindlasti äramääratud on, wõiwad üksikud riigid oma heaksarwamise järele talitada, ja Ühenduse kohus on ainult selle järele walwata, et üksikute riikide walitsused omale õigust ei wõta, mis Ühenduse kui terve päralt on.

Peaasjalikult läheb Saksa keisririik ühendatud waba-riikidest, nagu Põhja-Amerika Ühendatud Riigid ja Helwetšia, selle poolest lahku, et 25 tema alla käiwast riigist 23 monarhilised riigid, päranduse õigusel riigi eesotsas seiswa walitsejaga on, kes kas kuningas, würsti ehk hertsogi nime kannab; ainult kolmel wabal linnal, Hamburgil, Lübeckil ja Bremenil, on waba-riikline walitsusewiis. Kõik need wäikesed riigid oliwad fõrd iseseiswad; meie nägime, kui kaua mõned nendest rahwuslise ühinemise wastu oliwad, sest et nad kartsiwad, et nende wanad eesõigused kaduma lähewad. Sellepärast on neile ka tänase päewani suur osa nende iseseiswusest jäänud. Iga Saksa walitseja on omal maal iseseisew. Kõikides wälimistes asjades

on keiserriik ühine. Tema asemil wäljamaa riikidega läbi käimises on keiser. Keiser kuulutab sõda ja teeb rahu, tema nimel saawad rahwuswahelised lepingud finnitatud, tema määrab saadikud ja konsulid ja wõtab wäljamaa saadikud ja konsulid wastu. Aga ka Saksa Ühenduses olewatel riikidel on õigus, lepinguid mitte üksi omawahel waid ka wäljamaa riikidega teha, wäljaarwatud muudugi niisugused lepingud, milleks ainult keiserriigil õigus on (nagu näit. kaubanduse- ja tollilepingud). Neil on ka õigus, oma saadikuid niihästi teistes Saksa riikides kui ka wäljamaal pidada. Seda õigust tarwitas Baierimaa pea alati.

Hoguni iseäraline on Saksamaa sõjawäeline korraldus. Ühendatud riigil peab muudugi ka ühendatud sõjawägi olema. Sõjawäe ülemjuhataja on keiser; sõjawäe ülewälpidamise kulud saawad foguriigi sissetulekuteest laetud. Sõjawäe walitsus ei ole aga mitte keisri käes. Sõjawägi seisab üksikute riikide sõjawäe-salkadest koos, kes nende üle üleüldiste, terve keiserriigi kohta maksmate seaduste järele walitsewad. Keisril on ainult ülewaatuse õigus selle üle, et need seadused täidetud saawad.

Tõepoolest ei ole aga Saksamaal mitte 25 üksikut sõjawäe walitsust, mis keiserriigi põhjuseaduse järele muudugi wõimalik oleks. 21 riiki tegiwad Preisimaaga iseäralised sõjawäe lepingud, millede põhjal nende sõjawägede walitsus Preisi kuningale üle läks. Niiwiisi on ainult neli sõjawäe walitsust olemas: Preisi, Baieri, Sakseni ja Württembergi. Aga ka Sakseni ja Württembergi wahel ühelt poolt ja Preisi wahel teiselt poolt on iseäralised lepingud olemas, mis nende riikide õigusi sõjawäe asjus kitsendawad. Enam iseäralisi õigusi on Baiiril. Tema wägede ülemjuhataja rahuajal ei ole mitte keiser, waid Baieri kuningas; Baieri sõjawäe ülewälpidamise kulude eelarwe ei saa mitte keiserriigi seaduseandliste asutuste poolt läbiwaadatud, kes selleks igal aastal ainult kindla summa määravad;

eelarwe ükšikute punktide wäljatöötamine on aga terwelt Baieri walitsufe ja seaduseandliste asutuste aši.

Põhja-Amerika Ühendatud Riikidega ja Helwetšiaga wõrreldes on Saksa keiserriigi õigused seaduseandlifel ja rewideermise alal wäga laialdased. Nii on näituseks sõja- ja merewäe seaduseandmine, tollimaksu määramine, posti ja telegrahwi forraldus, Saksamaa meresõidu ja kaubanduse kaitse wõerastel maadel, kaelakohtu õigus, kodanline õigus, seltside ja koosolekute seaduseandmine, finnitamine, kirjanduse ja kunsti toodete omanduseõiguse kaitse, seaduseandmine rahwa terwishoieu küsimustes, patendi õigus jne. jne. — ainult keiserriigi aši, mille üle ükšikutel ühenduses olewatel riikidel midagi ütlemissi ei ole.

Amerikas ja osalt ka Helwetšias on keskwalitsufe poolt wäljaantud määruste täidejaatjateks tema enese poolt määratud ametikojad ja isikud, Saksamaal on aga keiserriigi walitsufe aši ainult seaduseandmine ja selle järele walwamine, et need seadused ükšikute ühendatud riikide poolt täpisealt täidetud saawad. Nii on Saksamaa kohtuasutused, mis keiserriigi poolt wäljaantud seaduste põhjal töötawad, Sakſeni, Baieri, Badeni jne. ametikojad, aga mitte keiserriigi omad. Kohtunikud ei saa mitte keisri poolt nimetatud, waid ükšikute riikide walitsuste poolt. Ainult kui kõrgem edaſikaebamise asutus on Leipzigin „riigikojus“ (Reichsgericht) olemas.

Täiesti keiserriigi asutused on ainult post ja telegrahw. Posti ja telegrahwi walitsuskonna ametnikud on keiserriigi teenistuses. Aga ka selles asjas on kahel riigil, Baiiril ja Württembergil iseäralised eesõigused. Siin ei ole post ja telegrahw mitte keiserriigi walitsufe all ja nende sissetulekud ei lähe mitte keiserriigi kassasse, waid jääwad nende riikide eneste tarwitada. Posti ja telegrahwi asutuste forraldus ja tarihid on ka Baieris ja Württembergis muidugi terve riigi omadega

täielises kofkufõlas; Württembergis oliwad aga kuni 1901 aastani omad postmargid, ja Baieris on nad kuni tänase päewani jäänud.

Ka Saksamaa raudteed ei ole mitte keiserriigi, waid üksikute ühendatud riikide walitsuse all, niisama ka raudteede sisetulekud. Keiserriigi walitsuse poolt on ainult üleüldised eeskirjad ja määrused wäljatöötatud, mida kõik ühendatud riigid täitma peawad. Kui ülem rewideerimise asutus on 1875 a. asutatud riigi raudteede amet (Reichseisenbahnamt), mille õigused aga õige kitzendatud on.

III.

Põhja-Amerika üksikutel riikidel ja Helwetšia üksikutel kantonitel on, nende maa juuruse ja rahwaarwu peale waatamata, ühesugused õigused. Saksamaal on see teisiti. Saksamaa ühinemine sündis Preisi ülemwalitsuse all ja sellepärast mängib Preisimaa ka Ühenduses iseäralist osa. Ühenduse Nõukogus on temal 17 healt (üleüldse 61), tema kuningas on ühtlasi ka Saksa keiser. Tema poliitiline mõju on nii suur, et peaaegu wõimata on, et Ühenduse Nõukogu määrused, mis Preisi heakskiitmisest ei leia, jõusse wõiksid astuda. Kui mõni ühenduses olewatest riikidest emast Ühenduse Nõukogu määruste alla ei peaks heitma, on wiimasel õigus teda selleks sundida. Sundimise täitjaks on keiser. Muidugi mõista, et niisugusel korral, kui Preisimaa emast Ühenduse Nõukogu alla ei peaks alandama, keiser iseenele, kui Preisi kuningas, wastu ei saa töötada.

Niisugused teoreetilised wõimalused on ka arwamiste põhjuseks, et „kogu Saksamaa Preisi ifke all ägada“ jne. Isegi tõsised riigiteadlased kinnitawad, et kõik Saksamaa riigid keiserriigi asutamise tõttu oma iseseiswuse kaotanud olla, ainult

Preisi iseseisvus olla alale jäänud. See arwamine ei ole õige. Täieline iseseisvus on ainult Saksa feiserriigil. Preisimaa on niisama tema wõinuu all, kui kõik teised Ühenduses olewad riigid, ja kui ka feiserriigil wõimalus puudub, Preisimaad wõimuga oma määruste täitmisele sundida, siis on sellel ainult teoreetiline tähendus, sest tegelikult oleks määruste mittetäitmine waewalt wõimalik. Kui ka Preisi kuningal tema parema seisukorra ja poliitilise tähtsuse ja mõju tõttu wõimalik on Ühijuse nõukogu takistada, määrusi wälja anda, millega tema, kuningas, nõus ei ole, ei wõi ta Nõukogule oma määrusi ettekirjutada, ega ka juba jõus olewaid Nõukogu määrusi tühjaks tunnistada.

Preisi ja teiste Saksamaa riikide wahetord saab meile selgemaks, kui meie wõrdluseks Inglismaa ja tema omawalitusliste ajumaade — Kanada, Australia ja Lõuna-Afrika — wahetorda uurime.

Need ajumaad jaawad oma parlamentide poolt walitsetud, milledel wäga laialised seaduseandlised wolitused on. Põhjusseadus aga, mille põhjal ajumaad walitsetud jaawad, ei ole mitte nende eneste, waid Inglismaa poolt wäljatõetatud, kes ka üksi selle algmäärusi ümbermuuta wõib. Inglismaa wõib iga silmapilk Kanada ehk Australia põhjusseaduse tühjaks teha, mida ta niidugi waewalt tegema saab. Inglise kuningas ühes Inglise parlamendiga wõiwad seadusi wälja anda, mis ka ajumaade kohta makswad on; ajumaade parlamentide poolt wäljaantud seadused astuwad aga ainult jõusse, kui nad kuningaga wõimu poolt kinnitatud jaawad. Kuninga wõimu asemel on ajumaa kuberner. Tema wõib seadust kuningaga nimel kinnitada, ehk ka, kui ta heaks arwab, teda kuningale isiklikult kinnitamiseks ettepanna. Kuningal on õigus kubeneri poolt kinnitatud seadust kahe aasta jooksul peale tema wäljakuulutamist tühjaks tunnistada. Lõpuks on kuberner

ainult kuninga ja Inglise parlamendi, aga mitte ajumaa parlamendi ees wastutaw.

Saksamaal on asi koguni teiseti. Isegi kui keisril ei ole Preisi kuningal niisugust wõimu ühendatud riikide sisetise asjaajamise kohta. Iga riik töötab enesele ise põhjuseaduse wälja, mis üksteisest õige tähtselt lahku lähewad. Üleriiklijad seadused on kõikide ühendatud riikide kohta maksewad, aga nende täidejaatjad ei ole mitte keiserriigi, waid kohalised wõimud. Ühenduses olewad riigid on keiserriigi ees tema seaduste täitmise eest oma piirides wastutawad ja jellepärast keisri ülewalwamise all, kellel õigus on nende käest otsekohe aru nõuda ja ühenduses olewatesse riikidesse oma kominisjarisid jaata. Keisril ei ole aga õigust ühendatud riikide walitsustele käsksid ja juhatusi anda, ega enmast nende walitsusesse segada. Temal ei ole õigust, Sakseni ehk Württembergi ametnikku teenistusest lahti lasta, kui see keiserriigi käsksudest üle on astunud: see õigus on ainult Sakseni ehk Württembergi kuningal; kui ühenduses olewa riigi walitseja oma walitsuskonna piirides keiserriigi seaduste rikkumisele lõppu ei tee, läheb asi Ühenduse nõufogu kätte harutada, kes sellega kõige kõrgem kohtuasutus on. Ühenduse nõufogu otsus ühenduses olewa riigi üle tehakse alati tema walitseja, aga mitte ühe ehk teise asutuse ehk üksiku elaniku kohta. Nõufogu nõuab ühenduses olewa riigi walitsuselt, et see korratusele lõpu teeks, ilma et ta ette kirjutaks, milwiisil seda teha tuleb. Wastutõrkumise korral paneb Nõufogu keisrile ette, sundusliisi abinõusid tarwitusele wõtta, mis jällegi ainult üksiku riigi wastutawa walitseja isiku wastu käiwad.

Keiserriigi põhjuseadus ei pane aga ühenduses olewatele riikidele mitte ainult kohuseid peale, waid annab neile ka tähtsaid õigusi. Nende õiguste fitsendamine ehk tühjaks tegemine on ainult keiserriigi põhjuseaduse sellekohaste punktide muut-

nise läbi wõimalik; jeda teha on aga väga raske, sest põhjusseaduse § 78 punkt 1 järele saab iga põhjusseaduse muutmise eelnõu tagasi lükatud, kui Ühenduse nõukogus 14 healt selle wastu on.

See paragrahw on iseenesest väga huwitaw. Selle järele on selge, et ilma Preisi nõusolemiseta ühtegi põhjusseaduse muutmist läbiwiia ei saa, sest et Preisimaal Ühenduse nõukogus 17 healt on. Aga ka Rõuma-Saksamaa riigid, Baierima, Württemberg, Baden ja Hessen, kelledel kokku 16 healt on, wõiwad põhjusseaduse muutmise eelnõu läbikufutada. Niijama ei saa ka suured riigid wäikeste kallal wägivalda tarwitada, kelledel igal üksainus heal on: niijuguseid riiksid on 17, nii et nad ühendatult seaduse-eelnõu tagasi lükata wõiwad. Teiselt poolt ei taista see aga ka uuenduste läbiwiimist, mis Preisi ja suurema osa teiste riikide heakskiitmist leiawad ja mille wastu ainult üks ehk teine ühenduses olewatest riikidest on. Pea poole aastasaja pikkune tegelik elu nättab, et see fõrd feiserritgi õiguste laiendamist neil riigielu aladel kunagi ei taistanud, kus rahwa kasud ühiseid seadusi nõudsiwad, aga et ta ka ühtlasi teiselt poolt kõige parem faitse riigi ühenduse forra alalhoidmiseks on, tulgu kallaletpummised selle forra wastu kust küljest tahes.

Selle juurde on weel lisada, et nende feiserritgi põhjusseaduse paragrahwide muutmise, mis ühele ehk teisele üksikule riigile iseäralised õigused annawad, ainult selle riigi nõusolemisel sündida wõib. Nii näituseks ei käi Baierimaa, Württemberg ja Baden õlle pealt wõetawa riigimaksu alla. Neil kolmel riigil on õigus õllekoja jaaduste peale oma heaksarwamise järele maksusid panna, ja jellest jaadud sissetulek läheb nende eneste kassasse. Seesama õigus oli neil waremalt ka wimamaksu kohta. 1887 aastal sai see eesõigus aga nende kolme riigi eneste nõusolemisel tähjaks tunnistatud.

Keiserriiik wastutab ükshikute riikide jaotamatuse ja puutumatus eest; kui keiserriiigi jaod wõtawad nad ka tema walitsusest oja, nimelt selle läbi, et nad Ühenduse nõukogusse omad asemikud ja riigipäewale omad saadikud läkitawad.

Walimiseringfondade jaotus on niisugune, et iga ühenduses olew riik wõimaluse saab, oma suurus ja rahwaarwu kohase hulga saadikuid riigipäewale saata.

Koguni iseäraltselt on rahaasjandusline waheford keiserriiigi ja ükshikute riikide wahel korraldatud. Keiserriiigil on õigus otsekoheleid ja kaudseid maksusid wõtta. Siamaale wõttis ta aga ainult kaudseid maksusid ja jättis otsekoheled maksud (näit. sissetuleku maksud) ühenduses olewatele riikidele. Maksusid soola, suhkru, tubaka, wiina ja õlle pealt wõtta on keiserriiigi põhjuseaduse järele ainult keiserriiigil õigus*); peale selle on weel keiserriiigi 45 aastase kestwuse jooksul terve rida kaudseid maksusid keiserriiigi kasuks sisse seatud (nagu mängukaartide, wahuwinnade, paberosside, raudtee-piletite, automobiliide jne. pealt). Eõpuks peab iga ühenduses olew riik igal aastal määratud summa keiserriiigi kasjasse nende kulude katmiseks maksma, mis teistest sissetulekutest taja ei saa. Selle maksu suurus saab iga ükshiku riigi rahwaarwu järele määratud.

Duhas sissetulek stempelmaksust ja wiinamaksust, mis keiserriiigi poolt sissewõetud jaawad, ei lähe mitte keiserriiigi kasjasse, waid saab ükshikute riikide wahel rahwaarwu järele ärajagatud. 1911 aastal sai iseäraline maks liikumata waranduse pealt sisse seatud, mis niisugusel korral wõetakse, kui liikumata waranduse wäärtus kaswab, ilma et ta omanik kapitali ehk töödõudu tema peale oleks kulutanud. 50 protsenti sellest

---

*) Erandiks selles on ainult kolm Lõuna-Saksa riiki, nagu ülemaal kirjeldatud.

maksust läheb keiserriigi kasjasse, 10 protsenti saavad ükksikud riigid tasuks maksu sissevõtmise eest, 40 protsenti — fogufonad, millede piirides maksu alla pandud maa on.

IV.

Saksa keiserriigi keskvalitsuse võimu kandjad on keiser, kes ühtlasi ka Preisi kuningas on, ja Ühenduse nõukogu. Keiserriigi põhjusseaduse paragrahv 11 ütleb: „Ühenduse eesistujaks on Preisi kuningas, kes Saksa keisri nime kannab.“ See vormuleerimine näitab selgesti keiserriigi ühenduslikku iseloomu, keiser ei ole mitte keiserriigi valitseja, sellepärast on ta nimelt „Saksa keiser“, aga mitte „Saksamaa keiser“. Et ta aga kõikides välimistes asjades Saksamaa asemel on, on tal ka kõikides ühenduses olevates riikides valitseja eesõigused, s. o. tema isik saab kõigis ühenduses olevates riikides nendeamade seaduste põhjal kaitstud, kui iga ühenduses olewa riigi oma valitseja selle riigi piirides.

Keiserriigi põhjusseaduses ei seisja mingisuguseid eeskirjastid auujärjepärimise ega asewalitsuse sisseseadmise üle keisri alaealsuse ehk haiguse korral. Et keisri võimused lahutamata ja ifka Preisi kuninga omaga ühendatud on, siis on selge, et kõik need küsimused Preisi seaduste põhjal otjustatud jaawad. Kõja ülewaltpidamise kulud pidiwad niidugi peale Preisi kuninga keisriks tõstmist tubliste juurenema ja ühte oja neist kuludest oleks pidanud keiserriik kandma; Preisimaa pidas aga oma auukohuseks, kõik keisrikoja kulud oma kanda võtta.

Keiser on kõikides rahwuswahelistes asjades keiserriigi asemel. Tema kuulutab keiserriigi nimel sõda ja teeb rahu, finnitab ühendusi ja lepinguid wäljamaa riikidega, määrab jaadikuid ja finnitab konjultsi. Sõja kuulutamiseks on aga Ühenduse nõukogu nõusolemist tingimata tarwis; wäljamaa

riikidega lepingute tegemiseks neis küsimustes, mis feiserrüigi seaduseandliste õiguste alla käiwad, on ka riigipäewa luba tarwis.

Seaduseandlisel alal ei ole ülem wõim mitte feisril, waid Ühenduse nõukogul ja riigipäewal. Ainult nende kahe asutuse poolt heafskiidetud eelõu wõib seaduseks saada. Keiser on kohustatud oma allkirjaga kinnitama, et seadus põhjusseaduse alusel kokku seatud ja Ühenduse nõukogu poolt kinnitatud on, ja peab teda wäljakuulutama, — selle peale waatamata, kuidas ta isiklikult seaduse peale waatab ja kas ta sellega nõus on ehk mitte.

Keiser walwab selle järele, et feiserrüigi seadused terve rüigi piirides täidetud saawad. Tema nimetab riigifantsleri ja kõik feiserrüigi ametnikud. Tema kutsub seaduseandlijed asutused kokku ning awab ja lõpetab nende istumised; riigipäewa laialijaata on tal ainult Ühenduse nõukogu määruse põhjal õigus, kes aga omalt poolt niisugust määrust ka jälle ilma feisri nõusolemiseta teha ei wõi. Tema on ka, nagu juba nägime, feiserrüigi sõjawägede ülemjuhataja; sõja ajal peawad ka Baieri sõjawäed tingimata feisri käsku täitma.

Teine feiserrüigi wõimu kandja on Ühenduse nõukogu, mille liikmeteks kõikide Ühenduses olewate riikide asemikud on. Aga et üksikute riikide tähtsus wäga mitmesugune on, siis ei ole neil kõikidel ka ühesuguseid õigusi ja ühepalju heali. Preissimaal on 17 healt, Baierimaal 6, Saksenil ja Württembergil kumbagil 4, Badenil ja Hessenil 3, Mecklenburg-Schwerinil ja Braunschweigil 2, teistel 17 riigil igal ühel üks heal. Nii on 25 ühenduses olewal riigil Nõukogus kokku 58 healt. Selle juurde tulewad weel 1911 aastast saadil Elsas-Lothringi 3 healt, ehk see küll Ühenduses olew riik ei ole, waid fogu feiserrüigi omanduseks loetakse. Üleüldine healte summa on selle järele 61, nõutaw healte enamus kõikide tähtsamate küsimuste juures — 31.

Ühenduse Nõukogu liikmed on ühenduses olevate riikide wolinikud. Nemad on kohustatud ainult oma walitsuste käs-
kused täitma, oma isikliku arwamise järele rääkida ja healetada
ei ole neil woli. Ühenduse Nõukogu on aga ainult kohus-
tatud, jaadiku wolituse maksuise üle otjustama, mis sellele
tema walitsuse poolt wälja on antud, ja kui see wolitus korras
on, on jaadiku healel seadusline wõim, isegi siis, kui ta temale
antud käskudest kinni ei pea. Niiisugusel korral on jaadik oma
ametikohustest üleastunud ja wõib isegi kohtulikule wastutusele
wõetud saada. Tema healetamine loetakse aga seaduslikeks ja
Ühenduse Nõukogu määrus ei wõi ümberlükatud saada.

Igal Ühenduses olewal riigil on õigus Nõukogusse nii-
palju wolinikkusid saata, kui palju tal healest on. Selle tõttu
on suurematel riikidel wõimalik Nõukogusse asjatundjaid kõigis
tähtsamates küsimustes saata, mis seal atjustatud jaawad.
Healetamine ei sünni aga mitte üksikult, waid üheskoos. Preisi
17 healest ei wõi mitte 10 teatawa seaduse eeltoiu poolt ja 7
selle wastu antud saada.

Ühenduses olewad riigid ei ole mitte kohustatud oma
wolinikkusid Nõukogusse saatma ja healetamisest osawõtma.
Kui üks ehk teine riik oma õigust ei tarwita, jaawad käsil
olewad küsimused ilma tema osawõtmiseta arutatud ja otjustatud.

Ühenduse Nõukogu saab keisri poolt kokkufutjutud; wii-
mane on kohustatud teda wähemalt üks kord aastas kokku
kutsuma; peale selle peab ta Nõukogu siis kokku kutsuma,
kui mitu riiki, kelledel kokku üks kolmandik kõikidest
healtest on, seda nõuawad. Tegelikult ei ole aga Ühenduse
Nõukogu 1885 aastast jaadik laiali jaadetud — tema istumised
jaawad ainult ajutiselt pooleli jäetud. Nõukogu istumised
wõiwad ka riigipäewa kinnioleku ajal sündida; riigipäewa
istumised wõiwad aga ainult Ühenduse Nõukogu istumistega
ühel ajal olla.

Seaduse-eelnõude ja mõnede teiste küsimuste esialgseks arutamiseks on iseäralised alalised komisjonid walitud. Need komisjonid on üleüldse seitse, ja igas neist peawad Preisi ja vähemalt nelja teise riigi saadikud olema, kuid igal riigil on siin ainult üks heal. Sõja- ja merewäe komisjonide liikmed saawad keisri poolt nimetatud, peale ühe sõjawäe komisjoni liikme, kes Baierimaa poolt nimetatud saab. Peale selle peab keiser, Sakseni ja Württembergiga tehtud sõjawäe lepingu põhjal, sõjawäe komisjonisse kumbagi maa asemikkudest ühe liikme nimetama. Viie teise komisjoni (tollimaksu ja maksude, faubanduse, teede ja posti, laewaasjanduse ning riigi kontrolli komisjoni) liikmed saawad Ühenduse Nõufogu enese poolt walitud, millel peale selle õigus on, igasuguseid komisjonid ükshikute käsil olewate küsimuste arutamiseks korraldada.

Koguni iseäralisel alusel seisab kaheksas komisjon, mis keiserriigi põhjuseaduses ettenähtud on — wälimiste asjade komisjon. Tema liikmeteks on Baierimaa, Sakseni ja Württembergi asemikud ja kaks Ühenduse Nõufogu poolt iga aasta uuesti walitawat teiste riikide asemikku. Preisimaa ei wõta sellest komisjonist osa; eesistujaks on Baierimaa wolinik. Nagu juba nägime, juhatab wäljamaa politikat keiser iseisewalt, Ühenduse Nõufogul pole õigust kaaja rääkida, kui asi mitte niisugustesse rahwuswahelistesse lepingutesse ja küsimustesse ei puutu, mis ainult seaduseandlikel teel diendatud wõiwad saada. Aga ka ükshikud Ühenduses olewad riigid ja terve keiserriik peawad wälimise politika üleüldise käiguga tutawad olema, iseäranis nende enam ehk vähem tähtsate läbirääkimistega, mis wäljamaa riikide walitjustega peetud saawad, ja neil peab wõimalus olema, oma arwamist neis küsimustes awaldada. Selleks on wälimiste asjade komisjon asutatud, millele riigikantsler keisri käsu peale iga kord aru annab, kui see tarwilik on.

Ühenduse Nõukogu seaduseandline tegewus on rahwa-
asjemiffudefogu läbi piiratud. Üksigi seadus ei wõi Ühenduse
Nõukogu poolt wäljaantud saada, kui ta riigipäewa heaks-
kiitmist ei leia. Nõukogu walitsusline (administratiiv)-
tegewus seisab tema poolt wastuwõetud ja wäljakuulutatud
seaduste läbiwiimise määruste kofkuseadmisel. Ühenduses ole-
wate riikide walitsused on kohustatud Nõukogu määrusi walit-
suse asutustele teada andma ja nende täitmise eest nuuretsema.
Nõukogu ei wõi aga kohalistele wõimudele midagi ettekirjutada
ega neid kontroleerida.

Wagu juba ülemal nimetatud, saawad keiserriigi amet-
nikud keisri poolt nimetatud. Kõik kõrgemad ametnikud täht-
samates riigiasutustes saawad aga keisri poolt Ühenduse Nõu-
kogu ettepaneku järele nimetatud, nii et keisril ainult wõim-
liselt see wõim on, mida tegeliselt aga Ühenduse Nõukogu
tarwitab. Nii näituseks wõiwad keiserliku kõrgema kohtu,
kontrollkoja, riigipanga juhatusel, riigi kimitamise departemangu
jne. liikmeteks ainult Nõukogu poolt ettepanud kandidadid saada.

Ühenduse Nõukogul on lõpuks ka kohtulik wõim. Wagu
nimetatud, on Nõukogul õigus Ühenduses olewaid riiksid keiser-
riigi põhjuseaduse poolt määratud kohuste täitmisele sundida
ja selleks määrusi wälja anda, millede läbiwiimine keisri
hoolde antakse.

Ühenduse Nõukogu on niisugusel korral ülemaks kohtu-
likuks asutuseks, kui üksikute ühendatud riikide wahel tüli peaks
tõusma. Kui ühe keiserriigi liikmed, wõiwad ühenduses olewad
riigid üksiteisega lepinguid teha, kui need mitte üleriikliste sea-
duste wastu ei käi, nad ei wõi aga üksiteisele sõda kuulutada,
ega niid rahwuswahelises õiguses ettenähtud abinõusid tar-
witada, kui üks pool teise nõudmisi seaduslikeks ei tunnista.
Ühenduses olewate riikide wahel tekkivate tülide arutamine
käib üleüldise kohtu alla, ei ole sellel aga selleks õigust, siis

saab asi ühe poole nõudmise peale Ühenduse nõukogu läbi otjustatud. Ühenduse Nõukogul iseenesest ei ole õigust ennast ükshilute riikide omawahelistesse tülidesse segada, kui nende läbi mitte keiserriigi põhjusseadus rifutud ei saa.

Kõikides teistes küsimustes wõtab Ühenduse Nõukogu ainult siis kohtuniku oja enese peale, kui üks pool ennast otsekohe tema poole pöörab, aga ka niijugusel korral ei ole ta kohustatud tüli kohtuliku otjuse läbi lõpetama. Tema asi on ainult tüli nii ehk teijiti lõpetada, abinõusid jelleks wõib ta täiesti oma arañagemise järele walida. Mõnikord täidab ta ainult wahemehe kohuseid, mõnikord annab ta asja wahekohtu kätte otjustada, mille kofkuseade ta ise ära määrab. Nii sai 1877 Preiji ja Sakseni tüli Berliini-Dresdeni raudtee asjus ja 1887 Mefflenburgi ja wabalinna Lübecki piiritüli wahekohtu läbi otjustatud. Aga ükskõik, mil wiisil Ühenduse Nõukogu tüli peaks lõpetama, tehtud otjus on ümberlükkamata ja mõlemad tülitsejad pooled peawad ennast selle alla alandama.

V.

Põhja-Saksa ühenduse põhjusseaduses, mis Preisimaa poolt 15. detsembril 1866 Põhja-Saksa riikide jaadikutele ette sai pandud, on Riigipäewale, mis otsekohe ja üleüldise healetamise läbi walitud pidi saama, wäga tähtis mõju antud. Bismarck oli selles arwanises, et ühendus ainult siis terwet rahwast wõib ühendada, kui rahwas seaduseandmisest ja walitsemisest oja wõtab.

Suurel riigimehel oliwad selleks aga ka weel teised põhjused. Põhja-Saksa Ühendus oli ühendatud riik, kus ühtegi isewalituslist mõtet ei tohtinud alla. Karta oli, et kui kõik wõim Ühenduse nõukogu kätte saaks koondatud, rahwuslike ühendamise aade ja fogu Saksa rahwa üleüldised kasud ükfi-

kute riikide ehk nende walitsewate suguwõsjade lahkpüüete all kannatada wõiksiwad. Sellepärast oli tarwis nende püüete wastukaaluks üht ajutust luua, mille liikmed mitte üksikute riikide, waid terve Saksa rahwa asemikud oleks.

Niisugune riigiajutus on Riigipäew. Tema liikmed walitakse üksikute walijate ringfondade poolt; neid ei peeta aga nende ringfondade ega ka nende üksikute riikide asemikkudeks, kelle kodanikud nad on, waid terve rahwa asemikkudeks. Sellepärast ei nõua ka Saksamaa walimisejeadus, nagu Wene riigiwolikogu walimisejeadus nõudis, et rahwajaadik walimise-ringfonna piirides elaks, ehk et tal seal liikumata warandus oleks. Politika tegelane, kes Berlinis elab, wõib oma kandidaturi Leipzigit ehk Dresdenis üles seada; Württembergi kuningas alam wõib waba linna Hamburgi kodanikkude poolt Riigipäewa saadikuks walitud saada.

Riigipäewa saadikud ei ole oma walijate wolinikud jelles mõttes, kui Ühenduse nõukogu liikmed oma riikide wolinikud. Nad ei ole mingisuguste eeskirjade külge seotud, ega oma walijate ees wastutawad. Niisama ei ole nad kohustatud, walijatele oma tegewuse üle Riigipäewal aru andma. Kui paljud saadikud seda siiski tarwiliseks peawad, siis teewad nad seda jelles mõttes, et järgmisteks walimisteks enesele pinda ette walmistada, ehk kui nad ennast ise ei mõtle walida lasta, siis püüawad nad sel teel oma partei kasuks töötada.

Saksa riigipäewal ei ole niisuguseid laialdasi õigusi kui Inglise ehk Italia parlamendil. Ilma riigipäewa nõusolemiseta ei ole aga keisril ja Ühenduse Nõukogul wõimalik suuremat osa oma tähtsamatest toimetustest täita, kuid teiselt poolt ei ole nad aga ka mitte kohustatud riigipäewa määrusid täitma. Saksa-maa ei ole mitte parlamentiline, waid konstitutsiooniline riik. Inglise kuningal ei ole mitte õigust, riigi walitsemist nende isikute kätte usaldada, keda tema oma heafarwamise järele

selleks kõige sündsamateks peab: ta peab riigi üle walitsemise selle partei juhtide kätte andma, kellel parlamendis enamus on. Igale seaduse eelnõule, mis parlamendi poolt wastu wõetud on, peab ta oma finnituse andma. Ta wõib küll parlamendi laiali saata, aga kui peale uute walimiste parteide kofkusead endine on, peab ta enmast selle otjuse alla alandama. Selle peal põhjeneb peasjalikult arawmine Saksamaa „tagurlise“ riigikorra üle. Selle korra läbi on aga Saksa sifemine ja wälmine politika palju kestwan, kui näit. Italias, Belgias ehk Rumenias, kus alaline ministeriumide wahetus ainult tähtsamate uuenduste läbiwiimist takistab. Peale selle wõib tähtis osa riigi wõimude tegewusest ainult Riigipäewa nõusolemisel sündida. Walitus ja Riigipäew peawad üksteisele järele andma ja kõikides neis küsimustes kofku leppima, ilma millede otjuse tamijeta keiserriik oma elutarwidusi täita ei wõi. Sellest ei wõi muidugi järeldada, et Riigipäew enmast kõikide Ühenduse Nõukogu nõudmistele alla peab alandama — niisugusel korral ei oleks Riigipäewa olemasolemisel mingisugust mõtet. Kui kaugele aga Riigipäew Ühenduse Nõukogule ja Nõukogu omalt poolt Riigipäewale järele andma pewad ja wõiwad, seda täpialt äramäärata on wäga raske. Et see aga tarwilik on, näitawad wiimasjed sündmused Wenemaal, kus sõja algul riigiwolikogu enamus walnis oli walitusjega üheskoos töötama, mõistmata bürokratia oma kangekaelsuses aga põrmugi järele ei andnud.

Riigipäewa saadikud walitakse üleüldise, otjekohese ja üheõiguslise healetamise läbi, millest kõik täieõiguslijed riigikodanikud osa wõtawad. Üleüldist healetamist nõudis Preissimaa juba Saksa ühenduse uuenduste eelnõus 1866 a., niisama sai see Põhja-Saksa ühenduse põhjuseaduse aluseks pandud. Tema wastu ei olnud mitte ainult tagurliste erafondade asemikud, waid ka üks osa wabameelsetest. Bismarck jäi aga kindlaks.

Tarwis oli rahvusliit iseteadwust tõsta, ja kõige parem abinõu selleks oli kõikide rahwaklasside walimistest osawõtmine.

Praegusel Sakjamaa walimiseaadusel on muidugi ka omad puudused. 1869 wälja antud walimise seaduse põhjal, mis kuni tänapäewani maksew on, on keiserriik 597 walimise-ringfonda jagatud, nii et ümargusest iga 100000 hinge peale üks walija pidi tulema. Poole aastasaja jookkul on aga Saksa rahwa arw poolsteist korda kaswanud, kuna saadikute arw ja walimise-ringfondade jagamine endiseks on jäänud. Suurte linnade elanikkude arw on muidugi palju enam kaswanud, kui paljude maaringfondade elanikkude arw. Nii on Berliini linnal oma kase miljoni elanikkude arwu juures ainult 6 saadikut riigipäewal, kuna mõnes Öhtu-Preissi ringkonnas ainult 14—20 tuhat walijat on.

Walimiseõigus on kõikidel meestesoost riigikodanikkudel, kes 25 aastat wanad on, peale nende, kes eestkostmise all seisawad, seltskonna heategewuse poolt ülewaltpeetud saawad ja kodanlised õigused kaotanud on. Sõja- ja merewäe teenistuses olewatel isikutel ei ole senikaua walimise õigust, kuni nad tagawarawäesse ehk teenistusest lahti lastud ei ole. Nad wõiwad aga saadikutena walitud saada. Nii oli näituseks ka Moltke Riigipäewa saadikuks. Keegi ei wõi ühel ajal Riigipäewa ja Ühenduse Nõukogu liikmeks olla. Ühenduse Nõukogu liikmed wõiwad Riigipäewale walitud saada, peawad aga enne Nõukogu liikme ameti maha panema.

Walituks loetakse kandidati, kes wastuwaidlemata healetenamuse on saanud, s. o. kui üle poole walijate poolt ära antud healetest tema poolt on. Kui esimesel healetamisel keegi üle poole healetest ei saa, healetatakse uuesti kase kandidadi wahel, kes kõige enam healesid on saanud. Saawad nad ühepalju healesid, teeb liisf otsuse.

Saadikud walitakse wiie aasta peale. Nii on 19. märtsil 1888 a. wäljaantud seaduses määratud, mis riigi põhjusseaduse § 24 tühjaks tunnistab, kus walimise aeg kolme aasta peale oli määratud.

Riigipäew kutsutakse keisri poolt vähemalt üks kord aastas kokku, kellel õigust ei ole tema istumist enam kui 30 päewa pooleli jätta, kui Riigipäew ise pikemat waheaga ei soowi. Keisril on õigus Riigipäewa laiali saata, aga selle tingimisega, et uue Riigipäewa walimised mitte hiljem kui 60 päewa ja uuesti walitud parlamendi awamine mitte hiljem kui 90 päewa pärast laialisaatmist ettewõetud peawad saama.

Riigipäewal peetud kõnede pärast ei wõi saadikud mitte kohtulikule wastutusele wõetud saada. Riigipäewa istumise ajal ei wõi ükski saadik ilma Riigipäewa nõusolemiseta kodanlike asja pärast aresti alla wõetud saada; kui saadik enne istumise awamist aresti ehk kohtu all oli, wõib asja otsustamine — kui Riigipäewa poolt sellekohane määrus tehtud saab — kuni istumiste lõpuni edasi lükatud saada. Saawad saadikud kui tunnistajad ehk asjatundjad kohtusse kutsutud, siis wõiwad nad Riigipäewa istumiste ajal nõuda, et nad Berlinis, kus Riigipäewa istumised peetud saawad, ülekuulatud saaks.

Kuni 1906 aastani ei saanud Riigipäewa saadikud mingisugust taju, peale maffuta raudtee sõidu. Suurem osa üksikute riikide walitajast oli taju wastu ja toetas enam selle peale, et taju forral Riigipäewa istumised kurihtliselt pikale wenitatud saawad ja mõned inimesed politika kui kasulise äri peale hakkawad waatama ning selle tõttu ifka enam „politika meistriks“ Riigipäewale tuleb. Politika meistrid wõisid aga ka ilma riigi taju Riigipäewale sattuda, sest nende ülewelpidamise eest muretsefid parteid. Saadikud tuliwad aga wäga forratumalt istumistele ja paljude küsimuste otsustamiseks oli wõimata tarwilist oja saadikuid kokku saada.

1906 a. saadik saavad Riigipäewa liikmed 3000 marka aastas tasu, millest aga iga üleüldisele koosolekule ilmumata jäämise eest 20 marka maha arvatakse.

Riigipäewa sifemine ford ja asjaajamine saab tema enese poolt ära määratud, peale nende forralduste, mis põhjusseaduses ettenähtud on. Riigipäew walib oma keskest eestseisuse. Eesistujal on õigus saadikut forrale kutsuda, sõnaõigust ära wõtta, kui ka saadikut koosolekult wälja heita; saadikutel on jälle omalt poolt õigus eesistuja määruste üle riigipäewa es kaebust tõsta.

Riigipäewa määrustel on seadusline wõim, kui üle poole kõigist saadikuteest koosolekul on, s. o. 397-st saadikust vähemalt 199. Kõik küsimused otjustatakse wastuwaidlemata (absolut) healtenamusega. Wäljawõtet ei tehta isegi nende seaduseeelnõude juures, mis üht ehk teist põhjusseaduse paragrahwi ümber muudawad.

Riigipäewa osawõtmine walitsusost seisab peaasjalikult selles, et üksigi Ühenduse Nõukogu poolt wälja töötatud seadus ilma Riigipäewa heakskiitmiseta jõusse astuda ei wõi. Peale selle on riigipäewal õigus seaduse eelnõusid wälja töötada ja Ühenduse Nõukogule arutamiseks ja kinnitamiseks ette panna.

Riigipäew waatab igal aastal riigi kulude ja tulude eelarwe läbi; ilma tema nõusolemiseta ei ole walitsusel õigust uusi maksusid sisse seada, wanu maksusid kõrgendada ega laenuid teha; nii kui Ühenduse Nõukogul, on ka Riigipäewal kuus asemikku riigiwõlgade komisjonis, kes igal aastal Riigipäewale komisjoni tegewusest aru annawad.

Riigipäewal on õigus walitsuselt seletust nõuda ja ise niisugusid seletused nõuda wastu wõtta, mida ta läbi arutab ja, kui ta seda tarwiliseks peab, Ühenduse Nõukogule ehk riigikantslerile ette paneb; walitsus on kohustatud Riigipäewale aegajalt teada andma, mis sugusel määral läbi Riigipäewa ja

Ühenduse Nõukogu läinud seadused tarwitusele on wõetud. Need teated wõib Riigipäew arutamise alla wõtta ja nii walit-
fufe tegewust kontroleerida.

Kõige ülem feisferriigi ametnik on riigikantsler. Tema
saab feisri poolt nimetatud, kes teda igal ajal wõib lahti
lasta; niisama wõib kantsler igal ajal tagasi astuda. Kui
Ühenduse Nõukogu eesistuja on kantsler feisri ja Ühenduse
Nõukogu wahel wahemeheks; peale selle on ta ainuke minister
feisferriigis, kes mitte ainult enese tegewuse, waid ka feisri
walituslise tegewuse eest wastutaw on, selle määrused ainult
kantsleri allkirjaga seaduslise jõuu saawad. Kantsler wastutab
ka selle eest, et feiser midagi sellest tegemata ei jäta, milleks
teda feisferriigi seadused ja põhjuseadus kohustawad.

Iseneestki mõistetaw, et meie teise isiku eest ainult siis
wastutada wõime, kui meie ta tegewusega nõus oleme. Kui
kantsler oma allkirjaga feisri käsikirjast kinnitab, siis näitab
ta sellega oma täielist nõusolemist. Ei ole ta selles ehk teises
tähtsas riigielu küsimuses feisriga mitte ühes nõus, siis ei jää
tal muud üle kui tagasi astuda, milleks tal ka iga filmapiil
õigus on.

Kantsler on wastutaw Riigipäewa ees. Aga ei riigi
põhjuseaduses ega ka pärast wälja antud seadustes ei seisa
mingisuguseid juhatusi selle kohta, mil wiisil Riigipäew kants-
leri wastutusele wõiks wõtta. Politiline wastutawus sunnib
aga ministrit ise tema poolt tarwitusele wõetud abinõusid awa-
likult kaitsema ja see on meie päewil tähtsam kui juridiline
wastutusele wõtmine. Ainult Wenemaal wõisid herrad Stür-
merid ja Protopopowid rahulikult oma ametisse jääda, ehk
küll riigiwolikogu neile ühel healel usaldamatust awaldas.
Saksamaal ei wõi meie enesele niisugust juhtumist ettefujutada.
Kõikide suuremate Saksa ühendatud riikide parlamendid wõiwad
oma ministriisi kohtulikule wastutusele wõtta. Preisimaal ja

Württembergis on see õigus mõlematel seaduseandlistel kodadel eraldi, Badenil ainult alamkojal; Baieris, Saksenis ja Hessenis peab ministri seadustest üleastumises süüdistamine mõlemate kodade poolt ühel ajal sündima.

VI.

Kui meie pilku üksikute Saksa ühenduses olevate riikide põhjuseaduste peale heidame, siis näeme, et need ütlemata mitmekesised on; see asjaolu liikub ka täiesti selle arvamise ümber, nagu oleks Saksamaa ainult üks „suur kasarm“.

Kahe foja sisteemi leiame neljas kuningriigis: Preissi-maal, Saksenis, Baieris ja Württembergis ning suurvürstiriigi riikides Badenil ja Hessen-Darmstadtis. Ülemkodade kokkusead on kõigil pool pea ühesugune: neis on walitsewa suguwõisa printsid, aadeli, ülema waimulikku seijuse, linnade jne. asemikud. Enam ehk vähem tähtis osa ülemkodade liikmetest nimetatakse walitsejate poolt. Selle eest on alamkodade sisesead wäga mitmekesine. Badenil ja Württembergis walitakse jaadikud üleüldise, otsekoheise, ühedõiguslise ja jalajase healetamise läbi, Preissi-maal on walijate warandusline suurus kindlaks määratud, mille järele nad kolme klassi jagatud saawad, nii et wõit ikka jõukamate rahwaklasside poole jääb. Selle sisteemi wastaseks oli juba Bismarck ja tema wastu wõitlemine käib läbi terve Preissi ajaloo 1849 a. alates, millal ta siseseseatud sai. Preissi walimiseseaduse uuendamise küsimus sai sõja ajal jälle üles wõetud ja õigusega selle peale näidatud, et peale selle, kui kõik rahwas ühesugust ohwimeelsust on näidanud, nüüsgune walimiseseadus enam edasi festa ei wõi, mis ainult jõukamate klasside kasuüid kaitseb. Peale keiser Wilhelm II

töotuse 8. aprillil 1917 ei ole kahtlust, et walimisejaduse uuendus läbiwiidud saab.

Wäikestel Saksa riikidel on üksainus jaadifutekoda, walimise wiis on aga väga mitmesugune. Paljudes riikides nimetatasse osa jaadifutest walitseja läbi: Reisi würstiriigis (wanemast jonest) — 3 jaadikut 12-st, Schaumburg-Lippe würstiriigis — 2 jaadikut 15-st jne. Braunschweigis, Koburg-Gothas, Schwarzburg-Sondershausenis on walimised kahejärgulised, Reisis nooremast jonest üleüldised ja otsekohesed, aga mitte ühediguslised: waranduse, wanaduse ja hariduse peale waadates wõib walijal ühest kuni wiie healeni olla. Paljudes riikides walitakse üks osa jaadikuid otsekohele ja üleüldise healetamise läbi, teine osa teatawate seltsfondliste kogude läbi. Nii walitakse Saksen-Weimari suurhertsogiriigis 38 jaadikut 23 otsekohele, üleüldise ja ühediguslise healetamise läbi, 10 — isikute poolt, kes kõige enam maa-, issetuleku- ja tööstusmaksu maksawad (neist 5 liikumata waranduse omanikkude poolt) ja kaubanduse, käsitööstuse, põlluharijate, tööliste ning Jena ülikooli ajemikkude läbi iga poolt 1.

Täiesti aristokratiline iseloom on Mecklenburgi suurhertsogiriikide põhjusjeadusel. Siin ei ole üleüldse jaadifutekoda, waid ainult „seisused“ — rüütli seisus ja maa omawalitus. Walitseja jeaduseandline wõim on nende läbi ainult niipalju kitsendatud, kui see nende kahe kogu seisuslistesse huwidesse puutub. Kõikides teistes küsimustes on „seisustel“ ainult nõuandew heal,

Selle aristokratilise korraga, mis kaskaega meelde tuletab, lepib kolme wabalima Hamburgi, Bremeni ja Lübecki wabariikline ford väga hästi kokku. Need linnad saawad kodanikkudekoja läbi walitsetud, millel Hamburgis 160, Bremenis 150 ja Lübeckis 120 liiget on. Pool (80) nendest walitakse Hamburgis otsekohele üleüldise healetamise läbi, 40 liikumata waranduse omanikkude läbi ja 40 isikute poolt, kellel määrat-

tud haridusline seis on. Kodanikkude koda walib senati, mis 18 (Eübeckis 14) eluaegsest liikmest koos seisab. Weist peab üle poole kõrgema haridusega olema (Hamburgis 9, Bremenis 10, Eübeckis 6 tingimata õiguseteadlise haridusega) ja wiis (Hamburgis 7) kaupmeeste seisusest.

Koguni iseerallises seisukorras on Elsaß-Lothringen, mis Saksa riigi külge 1871 a., peale Prantsuse-Saksa sõja, ühendatud sai. Ta saab „riigi maakomaks“ nimetatud, s. o. terwe keiserriigi üleüldiseks omanduseks. Selle tõttu on ta otsekohe keisri ja Ühenduse Nõukogu wõimu all ja tal ei ole oma walitsust, nagu Ühenduses olewatel riikidel. Tal on küll õige laialdane omawalitsus, aga see on ainult keiserriigi seaduste peale põhjendatud, mis Ühenduse Nõukogu poolt igal ajal wõiwad tühjaks tumistatud saada, ilma et selleks Elsaß-Lothringi nõusolemist tarwis oleks.

Elsaß-Lothringi kõrgema wõimu ehitajaks on keiser. Ta ei wõi aga Elsaß-Lothringi kuringaks loetud saada, sest et see wõim temale keiserriigi seaduseandliste asutuste poolt antud on ja nende läbi jälle ära wõetud wõib saada, isegi wastu tema enese tahtmist.

Keisri asemikuks Elsaß-Lothringenis on asewalitseja, kes keisri poolt nimetatud saab ja kellel laialdased wolitused on. Kõik Elsaß-Lothringeni kohta käiwad keisri käsukirjad peawad asewalitseja allkirjaga kinnitatud saama, kes nende eest wastutab. Tema juures on ministerium, riigisekretäriaga eesotsas, kes oma allkirjaga kõik asewalitseja määrused peab kinnitama.

Elsaß-Lothringeni kohta käiwad seadused saiwad kuni 1911 aastani riigiseaduste näol Ühenduse Nõukogu ja Riigipäewa poolt wälja antud, ehk ka mõnel korral keisri poolt Ühenduse Nõukogu ja Elsaß-Lothringeni asemikkudest kokkuseatud komisjoni nõusolemisel.

31. mail 1911 a. wälja kuulutatud seadus muutis selle porra sootu ja andis Elſaß-Lothringenile peaaegu kõik Ühenduses olewa riigi õigused. Kõige pealt sai temale oma parlament (maapäew) antud; selle käes on kõik seaduseandline wõim. Sel ajal, kui maapäewa istumisi ei ole, wõib keiser tarwilisel korral ajutisi määrusi wälja anda, mis aga kokkufutsutud maapäewa läbi kohe jälle tühjaks tunnistatud wõiwad saada. Maapäew seisab kahest kojast koos, mille liikmed 5 aasta peale walitud jaawad. Ülemkojal on wiis „findlat“ liiget (kaks katoliki piiskoppi, kaks protestanti kiriku asemikku ja ülema kohtu eesistuja), 18 walitawat isikut, kes mitmejuguſte ühenduste ja ajutuste asemikkude poolt walitud jaawad; peale selle keisri poolt Ühenduse Nõukogu ettepaneku peale nimetatud liikmed, kellede arw aga üle poole üleüldisest liikmete arwust ei tohi tõusta. Alamkoda seisab 60 ſaadikust koos, kes üleüldise, otsekohese, üheõiguslise ja ſalajase healetamise läbi walitud jaawad.

Ka Ühenduse Nõukogus on Elſaß-Lothringenil 1911 aasta seaduse järele 3 healt. Tema wolnikud nimetatakse aſewalitseja poolt, kellelt need ka oma juhatuſefirjad jaawad. Et aga aſewalitseja keisri asemik on, keiser ühtlasi aga Preiſi kuningas, siis tõuſis kartus, et selle läbi ainult Preiſimaa 3 healt juurde ſaab. Sellepärast on järgmine kord kindlaks määratud: Kui Preiſimaa healetamisel ainult Elſaß-Lothringeni tõttu healtenamuse ſaab, siis ei ſaa wiimase 3 healt arwesse wõetud, Selle wastu wõetakse aga Elſaß-Lothringeni healed arwesse, kui nad Preiſi wastu antud jaawad.

VII.

Meie püüdfime üleüldistes joontes Saksamaa praegusest riigiforrast pilti luua ja arwame, et meie kirjeldus arwamise selle riigiforra „tagurluſest“ ja Saksamaast, kui wiimaseſt ja

tugewamast „isewalitsuse“ toest ümber lätkab. See arwamine on peajasjalikult selle peale põhjendatud, et Saksa Riigipäewal nii laialdasi wolitust ei ole kui Inglise parlamendil. Aga selle arwamise poolehoidjad kaotawad Saksa riigi ühenduslise korra silmist ja unustawad, et mitte üksi 397 riigipäewa saadikut, waid üle 2000 rahwa poolt walitud isiku tema ainelise ja waimlise seisukorra tõstmise kallal töötawad. „Saksa rahwas“, ütleb üks praeguse aja kirjaniik,^{*)} keda sagedasti poliitilijelt mitte-küpsiks nimetatakse, on mõnest küljest kõige demokraatilisem. Tema ei saaks mingil tingimisel lubama, nagu wägew London, et ta külje all terve linn korraldatud kurjategijaid ja kerjuseid elutseks, kes enmast ka uhkusega Inglise kodanikkudeks nimetawad; tema ei wõiks omale ialgi, nagu uhke, hiilgaw Paris, pilkase pimeduse wööd ümberkõita, millest öösel, nagu waenuline sõjawägi, rööwlite salgad, kes ka prantslased on, kesklinna hiiliwad. Sest kusagil maal ei ole jõukas rahwaklass waesemale nii wastu tulnud, kusagil ükshil käsitöölise ehk tööline enmast nii kõrge hariduse järje peale mõistnud tõsta ja enesele niisuguseid inimesewäärilisi elutingimisi luua, kui Sakjamaal.

Oma kõrgele ühiselulisele ja kulturalisele järjele on Sakjamaa peajasjalikult just oma ühenduslise korra tõttu jõudnud, sest rahuline wõistlus ükshil riikide wahel koondab palju enam kõiki rahwakihitiid seltskondlisele tööle, kui see niisugustes keskwalitsusega riikides, nagu endisel isewalitsuslisel Wenemaal ehk isegi wabameelsel Prantsusemaal wõimalik on. Ehk küll Sakjamaa ükshil riigid oma iseseiswusest ja eesõigustest finni peawad, teawad nad wäga hästi, mis nad keiserriigile wõlgu on ja et nende jõud ühenduses seisab. Sellepärast on ka waenuliste riikide lootus, et Sakjamaa ühest ära laguneb, tähi ettekujutus.

*) Kolb, Briefe einer Deutschfranzösin.

Saksa iseloomu põhjusjoon on individualism; iga sakslane nimetab ennast uhkusega kas Württembergi kuningriigi, suurhertsogiriigi Weimari ehk wabalinna Bremeni kodanikuks, kuid ta tunneb ennast siiski ühtlasi ka suure Saksa ühisiigi kodanik olema. Saksenis ei armastada preislasi ja Baieris naerdakse sakslaste üle, aga iialgi ei saa Baier Saksenile sõda kuulutama. Just üksikute riikide laialdane sisemine wabadus on see kätt, mis neid kõige kindlamini kokku liidab.

Saksa keiserriigi ja tema üksikute osade riigikorra tundmaõppimise juures tuleb sagedasti mõte: kas see wägew, isekujuline ühendus mitte laialdasema, terwet Euroopat siduwa ühenduse eeskuju ei ole, mis oma üksikutele liikmetele mitte üht kindlat riigikorda peale ei sunniks (ükskõik kas see isewalitsusline, wabariikline ehk mõni muu oleks), waid igaühete oma kodus nii toimetada laseks, kui see temale meeldib ja ainult täielist kohusetäitmist terwe ühenduse wastu nõuaks? Siis tuleks ehk see oodatud aeg, kus sõda Prantsuse- ja Saksamaa ehk Wene- ja Rootsimaa wahel niisamasugune rumal mõte näiks olema, kui praegusele sakslasele sõjawõimalus mõne hertsogiriigi Saksen-Meiningeni ja würstiriigi Schwarzburg-Rudolstadt wahel.

1951: 1037 pd.

Meie Uja senised ilmutused:

1. Mõtted ja mälestused aastapöördel 1917—18 . . . . . Hind 10 Pf.
2. Saksa keele algõpetus . . . . . Hind 30 Pf.
3. Orłowski, Saksa keiserriik . . . . . Hind 30 Pf.

Ilmumas on:

4. Metsch, Saksamaa . . . . . Hind 30 Pf.
5. Suhanow, Kuidas maailmasõda tekkis . . . . . Hind 50 Pf.
6. Petrow, Jirimaa . . . . . Hind 30 Pf.
7. Vitolski, Saksamaa põllupidamine . . . . . Hind 30 Pf.

Kirjastuse aadress:

Dr. L. Boehme, Berlin-Lichterfelde 3, Curtius-Str. 54.